

Kan lukt være historie?

Jeg har aldri blitt beskyldt for å ha særlig skarp luktesans. Nå er jeg dessuten ikke helt ung lenger, og sanseapparatet skal derfor ha blitt enda litt sløvere med åra. Men jeg er da fortsatt i stand til å kjenne lukt; god lukt og vond lukt. -Og jeg mener å kunne konstatere: Vi omgir oss med mye mindre lukt enn for 50-60 år sida. Mange lukter er blitt sjeldne, og kanskje er noen blitt historie? Her følger litt veldig personlig mimring over minnet om lukter:

Butikkene.

Røses landhandel på Vestby hadde et ganske lite ekspedisjonsrom med en høy disk med skuffer, og der det sto et digert kassaapparat og ei vekt. Sjølbetjening blei aldri innført hos Røse`n. Når vi unga ble sendt på butikken, hadde vi ikke med penger. For her ble det «handlet på bok». Mamma skreiv handlelista inn i lita kladdebok. Boka ble levert til Røse`n, og så fant han fram varene og førte opp prisene bak mammas bestillingsliste. Deretter ble det hele pakket i veska, og jeg kunne dra hjem. Alle kjøpene ble summert og oppgjort en gang i måneden.

Jeg mener å erindre at den dominerende lukta hos Røse`n var kaffe. Når du skulle handle kaffe, veide Røse`n opp hele, brente kaffebønner. Så tømte han kaffen opp i ei elektrisk kvern som hang på veggen. Her ble kaffen malt og tømt i påsa. Den gangen var ikke filterkaffen oppfunnet, så malingsgraden var nok det butikkene nå kaller kokemalt. Uansett; stadig kaffemaling i det lille butikklokalet førte slik jeg husker det, til at du kjente kaffelukta straks du kom i inn i butikken.

Har du tenkt over å lite det lukter i et butikklokale i våre dager? Det lukter ikke kaffe i matvarebutikkene. Det lukter ikke noe annet heller. Med mindre du ikke stikker nesa helt opp i ferskvarene, kjenner du inga lukt. Hele butikklokalet er ventilert og klimaregulert. Lokalet vaskes antakelig daglig. Dette er sikkert bra for hygienen og folkehelsa. Men det er jo ganske sterilt da. Kjenne lukt skjer bare dersom du en sjelden gang dumper innom en innvandrerbbutikk i et trangt, gammelt butikklokale som er forlatt av alle norske matvarekjeder.

Det er andre butikker som også har mistet lukta. Fargehandlene for eksempel. I gamle dager hang linolje- og løsemiddellukta over deg hvis du var innom en forretning som solgte maling. Omtrent all maling var oljebasert, og lukta blei deretter. I dag er det meste vannbasert, og lukta er borte. Dette er nok helt sikkert bra; særlig for de som jobbet i disse forretningene. Men en viss sjarm hadde jo også malingslukta? Alf Bjerkes maling.....

Bilverkstedet er også noe for seg sjøl. Også her er stikkordet olje; motorolje. I tillegg gummi. Denne lukta var intens også på kundemottaket på Jessheim Auto. Døra sto oppe inn til verkstedhallen, og mekanikerne spaserte ut og inn hele tida med møkkete og oljete kjeledresser. I dag lukter det ingenting i Møller bils kundemottak. De folka som tar imot deg, har ikke olje på fingra. De er pene i tøyet, har slips, og det lukter ikke noe annet i lokalet enn ørlite gummi av de nyeste utstilte bilmodellene.

Penger lukter ikke! Joda. Penger lukter. Eller i hvert fall alt som henger seg på dem når de går fra hånd til hånd. -Og nå snakker jeg om ordentlige penger. Det var ei slags lukt av myntene. Fatter'n var kasserer i Gjerdrum Sparebank på 1960-tallet. Hver dag når banken skulle stenge, måtte kassabeholdningen telles opp. Noen telleautomat fantes ikke. Han tømte penga ut på bordet bak skranken. Deretter brukte han pekefinger og langfinger til å sope til seg to og to mynter. To, fire, seks, åtte,..... Klart det ble både møkk og lukt på fingertuppa. Metallet lukter og smaker kanskje ikke, men penga gjør det. Nå veit vi snart ikke engang hvordan ordentlige penger ser ut.

Landbruket.

Det var mange lukter i gamle dagers jordbruk. Jordbruk lukter nok fortsatt. Men det lukter annerledes og på langt færre gardar enn før. Husdyra er borte fra de fleste gardsbruka, og med det mange av luktene.

Den lukta jeg savner mest, er lukta av velberget, ferskt høy som nylig er kjørt inn på låven. Du kjente kanskje ikke så mye på lukta mens du kjørte inn høyet, men dagen etter da! Når en åpnet låvedøra og kjente den intense godlukta i hele bygget! Lukta forsvant litt etter hvert, men stakk du nesa nedi en høydott kunne du lenge etter innkjøringa kjenne den deilige høylukta.

Høyhenger på Østigarn Åmot 1939

Silofor lukter også. Godt silofor lukter på en måte godt, men ikke som høy. Det er dessuten ei lukt som setter seg i klærne. Muggen og feilgjæra silofor lukter derimot ille! -Men det gjør jo dårlig høy også.

Fjøslukta var i gamle dager intens i fjøs der det var lite ventilasjon. Alle husdyra lukter ulikt. Om de ulike dyreslaga lukter godt for oss mennesker, kan sikkert diskuteres. Folk hadde fjøslukta med seg i klærne inn etter fjøsstellet. I kjøkkengangen på Åmot var det et skap der fjøskleda hang. En kunne ikke gå forbi her uten å kjenne denne lukta. Kan hende lukta på sin måte var god i fjøset, men det var den ikke lenger når den kom inn i kjøkkengangen.

Jeg er fra «traktoralderen». Ei annen husdyrlukt som jeg derfor ikke har opplevd sjøl, men hørt en del om, var lukta av hestesvette. Etter endt arbeidsdag om vinteren var sælatøyet gjennomtrukket av svette. Hang en det over natta i kulda i stallskjulet, ville det være stivt dagen etter. Derfor tok de med en del av sælatøyet inn for å tørke det. Dette skjedde både over ovnen på kjøkkenet på gardene, og foran svartovnene i skogskoiene. Da kan en snakke om at det luktet hest! Mammass tante Dorthea snakket om dette. Det gjorde også skogsarbeideren Rolf Brotnov.

En kommer ikke utenom møkkluft når det er snakk om landbruk. I gamle dager var møkkakjellerne utette, og konsistensen på storfemøkka var derfor aldri ordentlig flytende. Det foregikk prosesser i møkka som gjorde at lukta ble ganske annerledes enn dagens blautgjødsel fra pottetette møkkakjellere. Den gamle lukta var klart best. En kan kanskje ikke kalle møkkalukt for godlukt, men en kan i hvert fall kalle det lukta av vår! Det kan vi godt fortsette å gjøre når vi okker oss over de som fortsatt har møkk å spre utover jordene sine.

Landbruk er også skogbruk. Ei skikkelig godlukt fra skogbruket er lukta fra ferske tømmerlunner der det ligger gran og furu. Dette er ei lukt som overgår det meste, men den er heldigvis ikke historie. Du kan stadig oppleve denne lukta. Forskjellen fra gamle dager er at nå er tømmeroppkjøperne så raske med å kjøre tømmeret til fabrikkene. Du må ta deg en tur og lukte med en gang du ser lunna, for godlukta varer ikke lenge. Neste dag kan tømmerbilen ha vært der og hentet stokkene.

Tømmerlunne på Kogstadvangen 2021

Hjemme hos folk.

Kan det være at det for 50-60 år sida også hjemme hos folk var mye større variasjon når det gjelder lukt enn nå? Eller er det bare noe en trur fordi en nå for tida er mye sjeldnere innom døra hos folk? I gamle dager var en jo stadig hjemme hos kamerater, med til slektninger, rundt med basarbøker for å selge lodd, osv. Noen hus luktet ikke som andre.

Det en først tenker på er røyklukt. På 50-60-tallet røykte veldig mange. Helseproblemene som følger av røyking var bare så smått begynt å komme fram. Så folk røykte over alt; i stua, på kjøkkenet, i bilen. Noen røykte visst til og med i senga! Ikke rart det i mange hus luktet intenst av sigarettøyk.

Farfaren min røykte snadde. Det var enda verre. Jeg har ingen problemer med å huske lukta i leiligheta til farfar og farmor i byen. Askebegeret. Piperenserne. Surklinga i snadda. Røykhosten til farfar.

Det var først på 1970-tallet en begynte å snakke om at også passiv røyking kunne være farlig. Jeg kan huske at det ble diskutert om en skulle ha røykeforbud inne på møter i studentsamfunnet. Fra da av har røykerne blitt drevet fra skanse til skanse. I dag er de blitt adskillig sjeldnere å treffe på. Og om folk røyker, så går de fleste ut for å ta blåsen sin. Røyklukta er borte fra stuene.

Men det var andre lukter også. Mange fyrte med ved. Ikke all ved var like tørr, og ikke alle piper hadde like god trekk. Å møte røyklukta fra vedfyring helt ute i gangen hendte nok. Og akkurat i disse dager er det vel mange som på ny må lære seg å fyre med ved. For nå er jo all energi blitt så dyr.....

Lukta det før mer svette og atal kroppslukt også? Antakelig gjorde det vel det. Og dette er ikke akkurat godlukt. Flere hadde fysisk arbeid. Vaskemulighetene både for kropp og klær var ikke de samme. Å dusje hver dag var ikke aktuelt, og ble heller ikke oppfattet som nødvendig. En hadde kanskje ikke en gang hverken dusj eller badekar! Toleransen for denne typen lukt var sannsynligvis mye større.

Matlukt er også et tema. Matlukt er jo ofte god, men ikke alltid. Kjøkkenvifte er vel en oppfinnelse fra 70-tallet? Så kjøkkenet måtte være i et eget rom. Ikke som et kombinert oppholdsrom/stue og kjøkken som det ofte er i dag i mange leiligheter. Matlukt kunne derfor høre med når en var hjemme hos folk. Da mine foreldre i 1963 satte opp nytt hus, hadde mamma insistert på å bygge et eget grovkjøkken i kjelleren. På kjøkkenet oppe var det jo ingen kjøkkenvifte, og bare beskjedne ventilasjon. Så lukta fra f.eks. handtering av griseslakt før jul ville hun helst ha i kjelleren.

Og så var det de husene som det var ei litt ubestemmelig rar lukt i. Jeg husker dem særlig fra rundene med loddboka. Noen steder luktet det litt kloakk. Noen steder luktet det katt, fordi det var altfor mange katter som hadde altfor store friheter innadørs. Noen hadde til og med med seg utstyr og verktøy innadørs, så det f.eks. kunne lukte bensin og olje av ei motorsag.

Jo, jo. Det kan sikkert lukte rart her og der også nå. Men husa i våre dager er blitt mye finere og bedre. Isolasjon og ventilasjon er noe helt annet. Det lukter ikke noe. Eller er det bare sanseapparatet mitt som har fått et skudd for baugen?

Betraktning utført på Østre Åmot

september 2022

Tor Laache